

УДК 387 01

ВАЛЕНТИНА МАРУЩАК

м. Миколаїв

maruschak19@rambler.ru

САМОРОЗВИТОК ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема саморозвитку особистості – одна з найважливіших проблем педагогіки. Автор статті проаналізував роботи вчених, психологів, педагогів, присвячених цій темі. Розглядається соціальна і загальна обдарованість. Саморозвиток особистості пов'язаний з реальною діяльністю людини. Аналізується ідея рефлексії як інструмента саморозвитку особистості. Відзначено в статті і те, що підлітковий вік – найбільш сензитивний період для саморозвитку, котрий має свої особливості. Автор указує на основні шляхи активізації саморозвитку здібних вихованців.

Ключові слова: саморозвиток, рефлексія, духовно-аналітична діяльність, інтелектуальна обдарованість, самосвідомість, творча діяльність, самотворення, сензитивний період, особистісне зростання.

Здобуваючи освіту, молодь повинна уміти самостійно, осмислено і відповідально будувати нову систему своєї життєдіяльності, розробляти реалістичний життєвий план на перспективу, відповідно до їх інтересів, можливостей, соціальних умов.

Зазначене вище стало загальним завданням сучасної світи, рішенню якого сприятиме звернення до нових парадигм освіти. Мета роботи полягає в теоретичному та емпіричному розгляді проблем розвитку інтелектуально обдарованої молоді в процесі навчання. Для цього важливо вирішити такі завдання: вивчити психолого-педагогічну літературу з питань саморозвитку здібних вихованців, висвітлити проблему самовиховання як важливого інструмента самотворення особистості, проаналізувати основні шляхи активізації саморозвитку учнівської молоді.

Відтворення і постійне оновлення інтелектуального потенціалу України вимагає розробки принципово наукової концепції розвитку і виховання молоді, конструювання спеціальних програм і технологій.

Кожна індивідуальність є неповторною, і для її розкриття, для реалізації внутрішніх можливостей потрібно специфічне середовище. Одним із найважливіших завдань середньої системи освіти є її перехідність.

Проблемі розвитку інтелектуальної обдарованості учнів присвячено багато праць видатних вчених (В. Вернадський, В. Потьомкін, С. Рубінштейн, Л. Виготський, О. Леонт'єв,

М. Гончаров, Ф. Корольов, Г. Костюк, С. Чавдаров, І. Огієнко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та інші).

У вітчизняній психології теоретично-експериментальну базу для розуміння психологічної сутності та природи, обдарованості заклали дослідження Б. Ананьєва, А. Ковальова, В. Моляко, В. Мясіщева, Г. Костюка, Н. Лейтеса, С. Рубінштейна, Б. Теплова та інших. Незважаючи на певні розбіжності у трактуванні даного поняття, обдарованість розглядається ними як система компонентів особистості, як високий рівень здібностей людини, як характеристика внутрішніх ресурсів суб'єкта, що виступають психологічними компонентами структури цілісної обдарованості: 1) інтелектуальний потенціал особистості; 2) творчі можливості високого порядку; 3) виражена пізнавальна потреба; 4) внутрішньо особисті фактори, які дозволяють досягти видатних результатів [9].

Б. Теплов визначає обдарованість як якісно своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує успішність виконання будь-якої людської діяльності. С. Рубінштейн писав, що результати людської діяльності узагальнюються, закріплюються в людині, є «будівельним матеріалом» у побудові її здібностей. Здібності – це поєднання природних даних людини з результатами її дій.

Слід відзначити, що вченими розглядається соціальна й загальна обдарованість. Загальна ж розумова обдарованість – це

єдність здібностей людини, обумовлено інтелектуальними можливостями, які проявляються в оволодінні усіма видами діяльності для успішного їх здійснення. Спеціальна обдарованість – якісне сполучення здібностей, пов'язаних з певним видом діяльності, у якій особистість розкривається у повному обсязі. Обдарованість повинна оцінюватись як окрема здібність, яка входить у склад загального ресурсу психічних можливостей людини, оскільки ніяких розрізень здібностей не існує [8].

У гуманістичній психології творча поведінка особи розглядається як можливий шлях самореалізації особистості. Вважається, що творчі задатки притаманні кожній людині в певній мірі, і лише реалізація створює умови для нормального психічного розвитку дитини (К. Роджерс).

Творчість, у розумінні К. Роджерса, є саморозвитком, самовдосконаленням, самозміною людини, створенням в самому собі нових механізмів діяльності, які при їх втіленні в духовну культуру можуть стати надбанням суспільства.

Зараз, у зв'язку із зростанням інтересу до навчання і виховання обдарованих дітей проблема їх особистісного саморозвитку набуває актуальності.

Проблема саморозвитку є фундаментальною потребою особистості. Це питання не обмежується віковими параметрами, але обумовлюється законами зростаючої прогресії: чим вища особистісна зрілість, тим більше зростає її здібність до саморозвитку, яка є засобом існування даної особистості.

Саморозвиток можливий тільки на основі розвинутої здібності особистості до рефлексії. «Рефлексія, – відзначає І. Кант, – есть такое состояние души, в котором мы прежде всего пытаемся найти субъективные условия, при которых мы можем образовать понятие. Рефлексия есть сознание отношений данных представлений к различным нашим источникам познания, и только благодаря ей отношения их друг к другу может быть правильно определено» [5, 196–197].

Рефлексія, на думку М. Мармардашвілі, – це не просто здібності до самоаналізу, але й і засіб самозвільнення: людина, усвідомлено здійснюючи «акты познания, морального действия оценки», отримує задоволення від пошуку, такі акти пізнання – духовне зусилля

до свого звільнення й розвитку, її особиста праця [2, 109–111].

Одночасно рефлексія – глибинне самоосвячення, виявлення своїх психічних можливостей, – це «мышление в мышлении», самоосвіта, навчання людини є, перш за все, оволодіння своїми потенціалами: «Учиться – значит самому у себя находить, овладевать собственным познанием», – вважає С. Рубінштейн.

Рефлексія – виражає справжню людську духовно – аналітичну діяльність, яка визначає неповторну здібність людини – самодосліджувати свої зміни й «своємірно», а, отже, й соціомірно конструювати самого себе. Рефлексія – це зверненість людини до самої себе, насамперед як до людини, й тому це вияв основ культури [3, 15].

Більш узагальнено рефлексія визначається як «принцип людського мислення, яка спрямовує його на усвідомлення власних форм ф передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання, діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини» [13, 5–9]. Рівень рефлексивності особи виступає, таким чином, характеристикою її здібностей до самопізнання як до джерела саморозвитку.

Саморозвиток з'єднаний з реальною діяльністю людини. Творча діяльність стає своєрідним каталізатором особистого саморозвитку.

Саме в творчій діяльності людина реалізується не як частковий суб'єкт, а як цілісна особистість, яка розвивається, при цьому відбувається актуалізація смислових структур «Я» при входженні суб'єкта в проблемну – конфліктну ситуацію і в її усвідомленні; вичерпаність цих актуалізованих смислів при апробації досвіду дій; їх дискретизація «вплоть до обесмыслевания», інновація проблемно – конфліктної ситуації і самого себе в ній; реалізація нового цілісного смислу шляхом реорганізації особистого досвіду й адекватне подолання протиріч ситуації [7, 119].

У психології ідею рефлексії як інструмента саморозвитку досліджує І. Кон: модель «рефлексивного я» ним розглядається як ієрархічна структура, в якій «высшие уровни формируются лишь на основе низших, последовательно и параллельно развитию других психических функций». [6, 386]. Він вважає, що спочатку індивід повинен інтенсифікувати

самосвідомість, що допоможе йому усвідомити протиріччя деяких своїх думок, вчинків, принципів, що в свою чергу «активизує його внутрішній діалог, превращає самопознання і самовоспитання в сознательное формирование и закрепление новых, желательных элементов поведения» [14, 256].

Проблему саморозвитку як творчої, на основі рефлексії, самопобудови за власним масштабом, що визначається, природно, в співвідношенні із соціальними «ожиданнями», розглядає в психології В. Зінченко [4].

У педагогіці ідея виховання, навчання дитини, пробудження її до самодіяльності, знаходила необхідне відображення теоретичному вченні й практиці І. Песталоцці, А. Дистервега, К. Ушинського, Л. Толстого, А. Макаренка, С. Голдсмита, В. Сухомлинського, Л. Куликової та інших. Ця ідея розглядається як фундаментальна основа виховання в працях великих психологів – Л. Виготського, С. Рубінштейна, К. Роджерса, А. Маслоу та інших.

У педагогіці початки до розуміння значення власної активності в розвитку й вихованні себе було покладено Я. Коменським, який стверджував необхідність самостійної підготовки себе до життя в світі: «для кожної людини життя – школа».

Проблему самовиховання як важливого інструмента самотворення особистості розглядали А. Ковальов, А. Кочетов, Б. Кобзар, Р. Рувинський, та інші. Але лише в останні роки вітчизняна психологія – педагогічна наука, спираючись на гуманістичні ідеї вітчизняних та західних філософів (М. Бердяєва, М. Бахтіна, М. Гайдеггера, та інших), психологів Л. Виготського, С. Рубінштейна, К. Роджерса, А. Маслоу, та педагогів (В. О. Сухомлинського, Л. Куликової), що підійшли до проблеми значно ширше – зробили предметом наукового аналізу не зусилля людини, спрямовані на вдосконалення волі та характеру, а взагалі всю свідому самотворчу активність людини, тобто її саморозвиток як перетворення своєї цілісної сутності (В. Андреев, О. Газман, Є. Русинський, В. Зінченко, Л. Куликова, Г. Цукерман та ін.).

Підлітковий вік – найбільш сензитивний період для цілеспрямованого самотворення, тому що для цього склався весь комплекс необхідних передумов: потреба здаватися дорослим, обумовлена «позицією суб'єктивного реалізму», такої думки дотримується І. Кон.

Підліток сприймає себе як дорослого за зовнішнім виглядом й психофізичним станом і ображається на недооцінювання його дорослості, але періодично відчуває невідповідність до відповідного існування. Це підсилює потребу самоствердження, з одного боку, й саморозвитку, – з іншого.

У той же час підліток напружено рефлексує як власне самопочуття й становище серед товаришів, так і сукупність тих посланих йому надбань від однолітків та старших – і в особистому плані, і згідно з його соціальними ролями. Усвідомлення власної недостатності підлітком тяжко переживається й вимагає перегляду його «образу я», самозмін.

Саморозвиток у підлітковому віці має свої особливості. Так, наприклад, підліток здатний ставити перед собою мету саморозвитку, програмувати роботу над собою, але через відсутність індивідуально досвіду зводить її до самовиховання, що є цінним, проте малопродуктивним, тоді як розвиток у собі цінного самовизначення є важливим для духовного зростання.

Підлітковий саморозвиток – перш за все, органічна частина цілісного об'єктивного процесу саморозвитку людини. Підлітковому віку притаманна потреба самоствердження, тому необхідно створювати умови для його самореалізації, безпосередньо для спеціального створення «ситуації успіху», допомагаючи йому самостверджуватися, натомість як саморозвиток підлітка створює об'єктивні передумови для розгорнутого саморозвитку в ранній юності.

Саморозвиток особистості, як підтверджують дослідження, – це багатофакторний й поліфункціональний процес. До таких функцій відносяться ті:

- які обумовлюють розвиток цілісної особистості;
- які активізують систему цінностей, її періодично поновлюючи ієрархізацію;
- які є способом психологічної стабілізації людини;
- які посилюють усвідомлення людиною стосунків з іншими людьми.

Основними шляхами активізації саморозвитку здібних вихованців, згідно з сучасними психолого-педагогічними дослідженнями є:

- застосування активних методів й форм навчання;

- відкрите, щире, емпатійне, духовне єднання з вихованцями;
- безперервний саморозвиток педагога.

При цьому школа починає усвідомлювати себе й розвиватися не як місце й час навчання дитини, а як простір її зростання. Із школи будуть виходити самостійні, соціально зрілі люди.

Школа покликана:

- допомагати вихованцю зрозуміти власну цінність для себе й суспільства через відчуття любові й відповідальності, розвивати й зміцнювати почуття власної гідності дитини;
- прийняти людину як творця моральності й культури, ставитись до дитинства, до самоцінності, до освіти й виховання як до засобу реалізації завдань соціального успадкування, до педагогічного процесу як до інструмента «пробудження» й активізації саморозвитку дитини [7, 119].

Школа здатна стати лідером гуманізації суспільства. Школа в цьому разі поставлена перед необхідністю не просто задовольняти потреби суб'єктів виховання в науковому знанні, а й взаємодіяти з метою активізації особистісного зростання дитини.

Варто зауважити, що проблема саморозвитку інтелектуально обдарованості молоді існує і потребує негайного розв'язання. Тіль-

ки в єдності суб'єктів виховання, освіти, завдяки глибинним моральним прагненням педагогів, суспільства можлива зміна пріоритетів, які визначають характер їх виховної взаємодії з молоддю.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку загальної середньої освіти // Освіта України. — К., 1996.
2. Губенко О. В. Феномен інтуїції та інтелектуальної творчості // Практична психологія та соціальна робота. — 1999. — № 7. — С. 10—14.
3. Донських О. А., Кочергин А. Н. Античная философия. Мифология в зеркале рефлексии. — М., 1993. — С. 15.
4. Зинченко В. П. Образование, культура, сознание // Философия образования для XXI века. — М., 1992.
5. Кант И. Критика чистого разума. — СПб, 1993. — С. 196—197.
6. Кон И. С. В поисках себя. — М., 1998. — С. 386.
7. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности. — Хабаровск, 1997. — С. 119.
8. Лазурский А. С. Классификация личностей. — М., 1994. — С. 290.
9. Матюшин А. М. Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. — М., Школа — Прессе, 1993. — С. 127.
10. Моляко В. О. Психологичні проблеми творчої діяльності та обдарованості дітей і молоді // Наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АГІ України. Вип. 19: Актуальні проблеми психології. — К, 1999. — С. 146 — 153.
11. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. — М., 1947. — С. 335.
12. Шульга Т. Й. Проблемы волевой регуляции в онтогенезе // Вопросы психологии. — 1994. — № 1. — С. 579.

VALENTINA MARUSCHAK

Mykolaiv

SELF-DEVELOPMENT AS THE FACTOR OF FORMATION INTELLECTUALLY GIFTED PERSONALITY

The problem of self-development is one of the most important problems in pedagogy. The author has analyzed the works of scientists, psychologists who have worked in this direction, considers social and overall talent. Self-development of the personality is related to the real human activity. Creative activity becomes a catalyst for personal development. This activity requires a person of such qualities that are needed to achieve socially significant results. The author of the article analyzes the idea of reflection as a tool for self-development. The author notes that adolescence is the most sensitive period for self-development, which has its own characteristics. The author points out the main ways to enhance self-development of capable students.

Key words: self development, reflection, spiritual and analytical activity, intellectual giftedness, consciousness, creative activity, self-creation, sensitive period, personal growth.

ВАЛЕНТИНА МАРУЩАК

г. Николаев

САМОРАЗВИТИЕ КАК ФАКТОР СТАНОВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО ОДАРЕННОЙ ЛИЧНОСТИ

Проблема саморазвития личности – одна из важнейших проблем педагогики. Автор статьи проанализировал работы учёных, психологов, педагогов, посвящённых этой теме. Рассматривается социальная и общая одарённость. Саморазвитие личности связано с реальной деятельностью человека.

Анализируется идея рефлексии как инструменты саморазвития личности. Отлично в статье и то, что подростковый возраст – наиболее сенситивный период для саморазвития, который имеет свои особенности. Автор указывает на основные пути активизации саморазвития способных воспитанников.

Ключевые слова: саморазвитие, рефлексия, духовно-аналитическая деятельность, интеллектуальная одаренность, самосознание, творческая деятельность, самосозидание, сензитивный период, личностный рост.

Стаття надіслана до редколегії 04.12.2016

УДК 373:004.382.7

ЮЛІЯ НОСЕНКО, АЛІСА СУХІХ

м. Київ

nosenko@iitlt.gov.ua, alisam@ukr.net

ЕРГОНОМІКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНО-АПАРАТНИХ ЗАСОБІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

В умовах широкого впровадження сучасних програмно-апаратних засобів (ПАЗ) проблема їх здоров'язберезжувального використання набуває значної актуальності. У статті розглянуто основні види ПАЗ, що використовуються у навчальному процесі вітчизняних загальноосвітніх шкіл; виокремлено основні потенційні загрози і наслідки їх некоректного використання. Визначено й узагальнено ергономіко-педагогічні вимоги до використання різних видів ПАЗ у навчальному процесі, зокрема до організації приміщення, робочого місця користувача, діяльності при роботі з ПАЗ.

Ключові слова: програмно-апаратні засоби, здоров'язберезжувальне використання, здоров'язбереження учнів, ергономіко-педагогічні вимоги, навчальний процес.

На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та програмно-апаратні засоби (ПАЗ), як їх підклас, стали невід'ємною частиною життя людини, інтегруючись в усі сфери суспільної діяльності. Упродовж останніх десятиліть вони перетворилися на вектор світового прогресу, базис та потужний каталізатор розвитку інформаційного суспільства. Значних перетворень зазнала освітня сфера, зокрема загальна середня освіта: введення нових дисциплін, оновлення змісту та освітніх стандартів, використання нових засобів і технологій навчання та ін. Впровадження ПАЗ в освітню діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах сприяло розширенню спектра дидактичного інструментарію, підвищенню ефективності та якості засвоєння навчального матеріалу, новим можливостям для вдосконалення педагогічного процесу.

Поряд із цим, робота учнів з ПАЗ пов'язана з підвищеним розумовим, нервово-емоційним та зоровим навантаженням. Так,

навчальні заняття в кабінетах інформатики зумовлюють тривале збереження вимушеної робочої постави і відповідне статичне навантаження, напруження зорових рецепторів, обумовлене необхідністю роботи поперемінно з двома робочими поверхнями: столом (клавіатурою) і дисплеєм, що в сукупності спричинює негативний вплив на різні системи організму дітей і підлітків [12].

Аналіз досліджень чинників впливу ПАЗ на здоров'я учнів, отримані фахівцями різних галузей (Грачова А. П., Гун Г. Ю., Дімова А. Л., Єрмолаєва Є. В., Жураковська А. Л., Лаврентьєва Г. П., Мухаметзянов І. Ш., Платонова А. Г., Полька Н. С., Фатхутдинова Л. М. Якунін Я. Ю., Гейнсворт А. (A. Hainsworth) та ін.) дозволяють стверджувати, що більшість негативних наслідків обумовлені в основному людським фактором і пов'язані з недотриманням ергономіко-педагогічних вимог. Організація навчального середовища і навчального процесу у відповідності з цими вимогами сприятиме подовженню періоду стійкої працездатності,